

УТА НАМАРАЙ СЭСЭГ

Туужа

1

Намарай баян ургаса тухай телевизортэ харуулба. Аша басаганиинь:

— Хүгшэн аба, харыш, яагаа томо борбоосгойнууд гээшэб,— гэбэ.

Диван дээрэ саашаа хараад, нажан алдажа хэбтэнэн Бухаади үндыжэ, нюдэнэйнгөө шөл зүүгээд, дүхыжэ хараһанайнгаа удаа аша басагаяа адаглаба. Басагахан амья таташоод, хушын оройгоор шуранаар дүүлн, борбоосгойнуудые унагаһан хэрмэхэниие алдангүй шэртэнэ.

— Заримыень эдинэ, заримыень унагаанал,— гэбэ аша басагаханиинь.

— Унаһан борбоосгойнуудаа хэрмэн сэмээд, уутадаа гү, али шулуу нүхэнэй забһарта абаашажа нюудаг юм,— гэжэ үбгэн абань ойлгуулан тайлбарилба.

— Яагаа ухаатай юм. Харыш..

— Эдихэ нархяаг, ногоогоо баһа нюулсадаг...

— Олу-ун даа борбоосгой, хүгшэн аба, намдаа асаржа үгөө хамнайт. Тиихэдээ али?.. Хараа һаалта?

— Тиигээ,— гээд, үбгэжөөл хоёр жэлэй урдахи юумые мартаагүйдэнь баясан, толгойхониинь эльбэбэ.

— Хэзээ борбоосгой түүдэг юм?

— Намартаа, хабартаа.

— Хоёр дахин ургадаг юм аал?

Зургаа хүрэжэ ябаһан аша басаганайнгаа ухаансар олон асуудалда харюусажа һурашаһан үбгэжөөл телевизорэй ондоо программада ороходонь, яаралгүй тамхия гаргажа носоогоод:

— Намартаа хушые, иимэ томо түншүүр хээд,— гээд, хоёр алда шахуу гараа нунааба,— сохидог юм. Бүдүүн хушааа борбоосгой бэлээр унажа үгэдэггүй, үлөөшэдүүлынь хабарай хара халхинаар шэлбүүхэнхээ тахаржа, газарта унадаг.

— А-а даа, ойлгооб,— гээд, аша басаганиинь асууба.— Мүнөө хабар болоо ха юм. Борбоосгой унаа гээшэ гү?

— Түлэг унажал байна гүбэ даа.

— Ошожо түүдэг найб...

— Үшөө багахан байнаш, ехэ боло даа. Хоюулаа ошожо түүхэбди.

— Мүнөө наа, гоё байгаа. Борбоосгой сэмэхэ дурам хүрэнэ.

— А-а, би хүнхөө нурагшалаад үзүүжэм. Хорёо соомнай олдожол болохо.

Намар сэмэжэ ханаанайнгаа дүүрэшээн юумэдэл, аша басаганиинь хүгшэн абаяа хүзүүдээд, уршагар хасарыень шоб байса таалаба.

Нээрээшье, энэм намар сэмэхээ ханаа байна гэжэ үбгэжөөл шобшээд, эжнынь ажалнаа ерэхэлээр, айлаар нурагшалхаяа гараа нэн. Дүтэ наашашье намартай айлайхи байбагүй.

Үбгэжөөл утын хүни унтажа ядаба. Урда хүбшээ оло дахин гаража, агнууришье хээ, намаршье сохёол даа. Зүрхэнэйнгөө муудахада, хүүлэй хоёр жэл хүбшэ гарахааа байха түлээгээшье хахалхаяа болишонхой. Теэдшье хүбүүнийнь түлээгээ ходо бэлэн байлгадаг. Энээхэн аша басагангүй наа, үбгэжөөлдэ үдэрөөшье үнгэргэхэнь хүшэр, ухаангүй уйдхартай, орохо газараа олохоёо болихо гээшэ хэн ха.

Үүр сайхын тэндэ зэлд гээд, бэри хүбүүнэйнгээ үглөөгүүр гаража ошоһыенш ойлгобогүй. Гэнтэ нэрихэдэнь, наран дээрэ гарашанан байба. Хүнжэлөө сэлижэрхёод хэбтэнэн аша басагаяа хушаад, түнтэгэрхэн духыень үндэбэ.

— Байза даа, басагандаа борбоосгой оложол халахаб,

— гэжэ ханаагаа заһан дуугарһан аад, хүрэнһөөр хаанаһаашье олохоёо ойлгоогүйгөө мэдэрбэ.

Газаа гаража, хэрэлсы дээрээ зогсоод, урда хүбшэ тээшэ удаахан хараба. Үндэр оройнуудаарнь саһан сайрана. Май һарын тэнгээр зузаан саһаниинь хайлажа һаладаг юм. Мүнөө үшөөл эртэшэг байна. Аша басаганайнь сэмэхэ борбоосгой захын хушануудһаашье түүжэ болохол даа.

2

Хүбүүнэйнгээ ажалһаа үдэшэ ерэхэдэ, газаагаа угтажа һууба. Гаһаһаяа гуталайнгаа хоншоорто тоншороод:

— Хүбүүн, наашаа болол даа,— гэбэ.

Һү шэрэдэг машинаа гаражда һаяхан табяад ерэнһэн хүбүүниинь:

— Юун болооб даа, аба? — гээд, малгайгаа толгойһоо абаад дүтэлбэ.

Эсэгынь нюдэн мифэрхэдэн байба. Ямар нэгэн баяр болоо гээшэ алтай даа.

— Би наһатайш болошобоб,— гэжэ эсэгэнь саахануур удхалба.— Урдань агнаһашье дуратай хүн гээшэ һэн бээб. Юрэдөө, юмэ алаа үгыш һаа, хүбшэ тайгынгаа агаараар амилаад ерэхэдээ, сээжэм һэргэдэг, үе мүсэм тэниидэг һэн бэлэй.

Юугээ хэлэнэб? Агнахам гэбэ гээшэ гү? Хүбүүниинь гайхалаа баража ядаад:

— Мүнөө хабар болошһон хойно ямар агнуури байхаб даа. Хурын нааданшье үнгэрөө,— гэбэ.

— Үгы, үгы, бү яара. Шагна,— гэжэ эсэгэнь баалаба.— Юрэдөө, хоёр-гурбаншье хоногоор хүбшээ гараад ерэнһэйб гэжэ ханаа һэм даа. Агаарааршье амилһуулби. Урдань ябаһан газараашье ханаһууб,— гээд, эсэгэнь ханаа алдаба. — Дайралдаа һаань, хоёр-нэгэн борбоосгойшье суглуулуужам.

Эгээл хэлэхэ гэнэн юумэндээ хүрөөд, аниргүй болобо.

Хүбүүнийнь хүбшэ руу хараба. Тиигээд юу хээ досоогоо шэбшэжэ үзэбэ хэбэртэй.

— Аба, намарай элдин саг болгоо наамнай, яаха юм. Би өөрынгөөшье амаралта абаад, хүбшэ гаралсаха нэм.

— Нэ,— гээд эсэгэнь хамар дороо энеэбхилбэ.— Намар болотор үшөө байха үгымни мэдэгдэнэгүй, үбгэрхэн хүниеш үхэл үдэрөөр абаашадаг юм...

Хүбүүнийнь малгайгаа үмдөөд, шөлэ хүзүүгээ маажаба. Нээрээшье, юуншье бологшо даа. Эсэгынгээ ханаае дүүргэнгүй үлэшэнэ гүб гэжэ бодобо.

— Теэд яаха болонобибди?

— Намайе үүр сүүрээр урда хүбшын эхин лэ хаяжа үгэ гэхэл гээ нэм. Өөрынгөө хуушан зэмьээдэ хүрэнэшье гүб, болиношье гүб, юрэдөө, саһанай дан ехэ наа, эгээ захын Хотогорой байрада байрлахаб.

— За-а, теэд яахаб, аба. Тайгынгаа агаараар амилжал ерэхэ гүбта даа. Хэды хоногоор ошохо болонобта?

— Ехэдээл наа, хоёр-гурба ааб даа. — Тиигэбэл хүнэнэ хүшэ бэлдэ гэхэм.

— Үгы, хэрэггүй. Абаашаха юумэээ хуу үглөөнһөө хойшо суглуулжа, рюкзак соо хэнхэйб.

Дагба хүбүүнийнь бодолгото болон һууд гэжэ, тархияа нэжэрээд, гэртээ оробо.

3

Үбгэжөөл эрэ тахяагай хашхараанаар нэрээд, хүбүүгээ бодхообо. Абяагүй хубсалаад, нюураа хүйтэн уһаар нэрын тэды үрэжэрхөөд, гаража ошоходонь, Бухаади сайгаа табижа, рюкзагаа үүдэндэ дүтэ болгобо. Нүхынгөө эри үшөө дахин бүлюудэбэ. Машинын газаань пүг-паг гээд зогсоходонь, абаха юумэээ абажа гараба.

Орожо сай уугаад, гара,— гэбэ хүбүүндээ. — Үгы, ерээд уухаб. Ябая... нүн оройтоходоо болохо.

Харгыдаа юушье хөөрэлдэбэгүй. Өөр өөрынгөө бодолдо эзэлэгдэн, уданшьегүй хүрэхэ газартаа хүрэжэ

ерэбэд.

— Хэзээ буулгахаа ерэхэбиб?

— Юун буулгаха гэжэ даа. Эндэ өөрөө буугаад байхаб. Нүгөөдэр үдэшэ ерээрэйш.. Үбгэн абашни хамар борбоосгой асарха гэжэ Сэсэгхэндээ хэлээрэйш. Хүлээжэ байг...

— Зай, — гээд, хүбүүниинь машинаая годируулжа, ялхитай, шабартай харгыгаар нөөргөө ондоргобо.

Үбгэжөөл түгсүүл хандайлаад, яаралгүйхэн тамхилба. Хүсэд харуул болонхой, эндэ тэндэ шубууд пишаганалдана, тоншуулнуудай модо тоншохонь соностоно. Ойрохононь мультэн гэнжэнээ хүсэд сүлөөрөөгүй горхон шааяна. Агаар сээжыень эльбэн орожо, зосоонь бахатай мэдэрэл түрүүлнэ.

Хүнүүд ерээ ябаагүй бэшэ, хүбшэ өөдэ гарахан, доошоо бууһаншье хуушанай мур сараа харгын шабартай далан, хонхосогоудаар үлэнхэй. Хүнэй байрлахан газарта тудалдаа хаа, гансаардажа зобохогүй байгаал даа. Тээд гүн хүбшэдэ хамар сохидог, пааданха түүдэг зон өөрын зэмьээтэй, оршон тойронхи газараашье хүсэд хайн мэдэхэ тула тэндээл туласа хүрэхэ ошохые оролдодог юм. Үбгэжөөлэй хүрэхэ гэнэн зэмьээ дүрбэн модо шахуу газарта, хадын хяра дамжан ошоходо байдаг.

Бухаади рюкзагаа үргэлөөд, горхон дээгүүр хүндэлэн унаһан нүүлэ дамжан гараад, хада өөдэ үгсэбэ. Хүл доро абыатайгаар бутарһан саһан үбдэгсөө, зарим газарта бүри халтаадашье хүрөөд абана. Үбэлдөө саһан ехэ байжа, мүнөө хайлажа бираагүй — ошохо газартань улам зузаархань гэшшэ ха даа. Ябад гээд, аминайнгаа дабхасахада, дороо зогсожо амарна. Бэень хүндэ болоол байна даа. Хоёр жэлэй урда үшөөл бараг нэн. Үбгэрхэ гэшшэ иимэл юм ха юм даа гэжэ голхорон бодохо юм.

Үгсэхэ бүринь эгсэ боложо, ябадалаа аалидуулна, хүлэрхэ, амарха хоёрынь адли болоно. Нэгэ бага хүсэлхэдэнь, зүрхэниинь амаараа гарашахаяа ханаха юм. Хадын булагта хүрөөд, манеркээе гаргажа, сайгаа шанажа,

яаралгүй амарба. Эндээшье хонохойб гэхээр эсэһэнээ үбгэжөөл мэдэрнэ. Болигдоол байна даа, ондоо хүбшэ тайга гараха тухай ханаашалалташье үгы гэшэ ха. Намарша жаахан шубуун — үнгэ зүһөөр, бэеэршье хүхэ бухадал адлирхуу — хажуудахи залуу хуша дээрэ һуугаад, хубын шэнээн бэлтэгэр түхэрээхэн нюдөөрөө үбгэжөөлые толгойгоо хүдэлгэжэ байжа удаан хараба. Татажа һууһан тамхинайнь утаан гайхуулна ха. Ашяа асарһан байбални, энэ шубуу хаража, оромгүй һонирхохо байгаа гэжэ үбгэжөөл бодобо. Хоолойгоо заһахадань, тэрэнь дээшээ ниидэн ошобо. Захын хушада һамар байхагүй. Тиимэһээ дээшээ ниидэжэ ошобо гэшэ.

Үбгэжөөл замаа үргэлжэлүүлбэ. Наранай тонгойжо, орохо болошһон хойно һанаһан газартаа хүрэбэ. Гурбан хүнэй багтажа унтаха жаахан гэр хоһон, намар орхёод ябашаһан хатаһан хилээмэн, хүрэшһэн хартаабха хүрэтэрөө үүдэндэнь хэбтэбэ. Шулуун пеэшэн дээрэ зузаан оройлтонууд хаяатай. Үбгэжөөл хүндөөр амилан, рюкзагаа мүрһөө абаба. Иигэжэ шэнээгээ таһаршоод, хүдэлхэ аргагүй һуухадань, зол болоходоо, хахалһан бэлэн түлээн наар доогуур хаяатай байба. Ньюртань баярай тэмдэг үзэгдөөд, сог заляар нюдэдынь ялалзаадхёо һэн. Эсэһэн хүндэ энэньшье болоо гэшэ ааб даа. Адхарһан хүлһээ аршасагаан, энгэрээ сэлинхэй, богоһо һандайлан һуухадаа, зүрхэнэйнгөө һабахые мэдэржэ, хүбшын хушануудай гүрбэн найгахые хаража һууба. Оройгоорнь борбоосгой бии хэбэртэй. һаяын һалхи саһан соо унаһан зариманиинь зузаан хүр доро хэбтэнэ хаш даа. Үглөөдэр наранай шангахан шаражархибал, саһан һуужа, дээрэжи борбоосгойнуудынь бултайха зэргэтэй.

Аминайнгаа доро ороходо, шулуун пеэшэнэй үнэһэ гаргажа хаяад түлибэ. Удаанай түлигдөөгүй хадаа утаа уняар юрьёбэ. Тиигээдшье халажа ерэхэдээ пүшэгэнэшэбэ.

Үбгэжөөл сай шанажа уугаад, галдаа түлэзень нэмээд, наар дээрэ гаража хэбтээл һэн: голгүй унташаһанаа уур хираанаар лэ һэрибэ. һайсахан лэ зобогдоо, эсэгдээ гэшэ

ха.

Зэмьезнь яһала дулаан, юрэдөө, халаһан шулуун удаахан лэ ульһаяа табяа юм ааб даа. Наарһаа бодожо, бүгтэгэшэн газашаа гарахадань, хоёр хүлынь модон шэнги гудыжа хүшэшэнхэй, һамар түүхэхээ наагууртал үзэгдэбэ. Үүлэгүй сэлмэг үдэр болохонь ха. Саһан хайлаха, дороһоонь пааданха бултайха, яабашье, үбгэжөөлэй түүхэ юумэн олдочол ёһотой. Бурханай хайраар, гансал бэе мэндэ байгааша басагандаа хушан шарахан борбоосгойнуудые абаашахаяал абаашаха бшуу.

Яараба барибашьегүй, эдезгээ хэжэ эдеэд, бэеынгээ нагшагар байхада, тамхилжа хэбтэбэ. Гэрэй гэдэхэдэ, хилээмэнэй хангалтайхан үнэр абаһан хулганаанууд углуу тохойгоор пишаганалдан гүйлдэжэ эхилбэ. Хүбшэ соо шубуудшье ажалаа эхилжэ, дуугаа дуулажа оробо.

Үбгэжөөлэй дахин унтаад, үндыжэ харахадань, үдэ шахашанхай байба. Хяабара даа, болигдоол бэе байна даа гэжэ дахин зосоогоо голхорбо. Наранай элшэхээ саһан һабхагад гэжэ, нилээдгүй доошоо нуушаһандал үзэгдэбэ.

Уяагаар мэшээгэйнгээ амһарай нэгэ хажууһаа уяад, нүгөөдыень доодо шэгшэгһээнь бүхэлжэ, хүзүүгээрээ оруулжа үргэлөөд, нойтон саһа махан ошобо. Бүдүүн хушын оройһоо унаһан борбоосгойнууд дайралдажа эхилбэ. Үбгэжөөлдэ тэбдэхэ яараха юуб даа. Тойрон хараашалжа, эндэ тэндэ борсойлдоһон борбоосгой түүһээр, холохоншье ябашаба. Дан холо ошоогүйдөө хажуулдин һагад дээшээ жүдхөөд, һөөргөө бусажа түүбэ. Уданшьегүй хахад мэшээг болобо. Шагтайгаад хүндэ, мүрынь ехээр дарадаг болоходонь, амарһаар зэмьез руугаа ерээ һэн. Тэрээндэ энээнһээ үлүүе үргэхэ тэнхээн байбагүй. Мэшээгтэй борбоосгойгоо буландаа асаржа табиба.

— Э-эх даа,— гэжэ хүндөөр һанаа алдаад, богоһо һандайлан нуушаба. Шэнээ тамирайнгаа һалаһые, зүрхэнэйнгөө шубуундал амаарнь нийдэжэ гарашахаяа һанан сохилхые үбгэжөөл уйда дарагдан мэдэрбэ. Хажуугаарнь залуу ябадагаа һанахадань, бүришье муу

болоно. Бээ нэгэтэш гамнаагүйһөөнь иигээл даа. Дайнда хоёр дахин шархатахадааш, колхозой ажалда гэдэргээ таталууригүй, шархишатараяа хүдэлхэдөөш — һэн гээгүй, юумэнэй урда яажа орохоёо оролдожо ябаа. Үгы һаа, иимэ хуби заяатай, табисууртай байба гэшэ бэээ. Аша басаганайнгаа һургуулида оротор ябаа һаань, ехэл һайн байгаа һэн. Боро бодолдоо бодоод, мүнөө ябаһаараа сэгнээд үзэхэдэнь, хада гэрэйнгээ хажууда ерэшөө хэбэртэй.

Үбгэжөөл энэ хүндэ бодолһоо сүлөөрхые оролдожо, орохо тээшэ тэгүүлһэн наран руу хараад, нүдэээ ониилгон, аша басагаяа урдаа хараба. Шүмбэгэрхэн уралынь, гэрэлтэй харахан аад, Хүгшэн абадаа ходо эрхэлэн энеэбхилдэг нүдэдэнь, шэрүүн һахалаараа үрэжэ, энхэрэн озодог булсагархан хасарынь — тэрэ зандаа үзэгдэбэ. Үбгэжөөл эгээ мүнөө энэ ехэ борбоосгойгоо «ма-а» гээд урдань табижа шадахагүй байһандаа халаглан, шуужирса һанаа алдаба.

Шэнээгээ һалан һалаа гэшэ ха, нэгэ мэдэхэдээ, һуумгашаа унтаһанан, хүлэйнгөө даарахада һэрибэ. Наран орожо, үдэшын хүйтэн буушанхай, тойроод жэгтэй хон-жэн...

— Болигдоол ха даа,— гэжэ бэээ шэмхэн зэмэлээд, түртэлжэ бодохо гэхэдэнь, хүл гарынь сохюулжархиһандал хүшэшэнхэй.

Һүүжэлдижэ байжа гар дээрээ үндыгөөд, бушуу галаа түлихые бодоо һэн. Тэрэгүй һаа, норон шархияашье хатаажа шадахагүй, хүрэжэ үхэхэнь дүтэ ха юм.

Үйһэндэ зуруул хүргэхэньшье тэрэ — хуурай түлээн хүүсэ нособо. Үбгэжөөл сайгаа халааһаяа табижархёод, үүдээ хам гэжэ, норон гутал, хүүртигээ тайлажа, шулуун пеэшэндэ дүтэ үлгэбэ. Тиигээд даараһан хүлөө галай амһарта шаража оробо. Мяхагүй боложо шүрдышэһэн хүлынь үхибүүнэй хүлдэл үзэгдэбэ.

Хүн үбгэрхэ хүгшэрхэдөө үхибүүн зантай болодог гэжэ зон дэмы хэлсээгүйл даа. Бээнайш уруугаа орожо, мяха маряагаа алдажа, үхибүүнэйхидэл торшогор яһалиг

болошоно. Юртэмсын ябадалай иимэдэ яахабши даа.

Үбгэжөөл араһаа нюдаруулжархиһандал татагад гээд, шангаар ёоложорхибо. Дала мүрэ руунь хутагаар хадхаһандал үбдэшэбэ. Хүйтэ абаһанһаань болобо гү, яабаб даа. Али яндан зүрхэниинь сагаа оложо оложо, өөдэгүй муугаа гаргаба гү — галда хүлөө шараха бүринь зүрхэниинь улам шэмшэрһэндэл үзэгдэбэ.

Шулуун дэн харанхыда наар дээгүүр тэмтэрэн бэдэржэ олоод, носоожо, халуун сайгаа уубални дээрэтэхэ аа гү гэжэ түхээрбэ. Эдээншье хоолой руунь ороодхихо шэнги бэшэ. Хоёр аяга сай оошожо байжа хороод, галдаа түлээ нэмэнһэйнгээ һүүлдэ татадаг тамхияашье носоонгүй, дэнгээ үлээгээд, хүнжэл доогуураа шургашаба.

Галай тас-няс носохонь дуулдана. Үбгэнэй хүдэлхээ болёод, амияа татан, бодолдоо абтан хэбтэхэдэнь, бэлэн юумэнһээ түбэгшөөдэггүй хулганаанууд эдихэ юумэнэй үнэр абаад, эндэ тэндэ харшагануулжа, дээгүүрнь гүүлдэжэ эхилбэ.

Хэбтүүлхэ амаруулхагүйнь ха. Дэнгээ аһаагаа һаань, дээрэ байха гү. Бодожо носообо. Сээжээрнь баһа хадхашаба. Гараа зүрхэн тушаагаа баряад, үшөө дабтана гү гэжэ шагнаархан хүлээбэ. Яаха аргагүй хүйтэ абаа, шэнээгээ алдаа гээшэ ха. Тиигээд лэ муу зүрхэниинь дохёо үгэжэ эхилбэ бэшэ гү. Наар дээгүүр бүгтэрэн холжоржо, галдаа түлээ нэмэбэ.

Зэмьее соо ульһатай бүгшэмшье һаань, үбгэн хүйтэндэ газаа табигдахандал даарана. Хоёр хүлөө бохиилгоод, хүнжэл дороо бухахаданшье, үрэ гарабагүй. Бэень дагжа һүрэжэ, хабжаганажа эхилбэ. Халуурһанаа ойлгобошье, юушье хэхэ мүрөө олобогүй. Ууха гэхэдэ эмшьегүй, хүбшын алирһан саһан доро... Үбгэн һанаа алдажа, шүдээ зууба. Арбаад жэлэй саана болоһон нэгэ ушар һанагдажа, нүдэээ анихадань, мүнөөдэр мэтэ байба.

...Үбэлэй хүйтэн ороод, үдэшэ үглөөнь шанга жабар бууна. Үбгэн тиихэдэ хүбшэдэ агнуури хэжэ, хоёр нохойтоёо хүнды жалгада байрладаг һэн. Олохон булга баринхай,

олзодо омогорхонги, шэнэ жэлэй урдахануур бууха тээшээ дүтэлжэ байба.

Дүрбэн хоногой эрьежэ үзөөгүй хабхаан, зангануудаа суглуулхаяа гараба. Хоногшын газарта ошохо хадаа үүр сайхада отогһоо гараба. Нара ороходо һүүлшынгээ занга хуряагаа һэн. Олзологдоһон гурбан булганиинь баясуулба.

Хүн зоной хүрэхэгүй газарта бүри тайгын тэгэндэ гэхээр үбэлэй хүйтэндэ хүрэдэггүй халуун аршаан байсын хаяаһаа гулгадаг һэн. Ангуушадай бариһан ханаараа хүбхэн ургашаһан хуушан гэрһээ ондоо юумэ үгы. Аршаанай уһанай сээлтэһэн газар дээрэ хоёр томо торхын шэнээхэн һуудалай урсахан тобойжо, ууралтаһан пезшэндэл үргэлжэ бааяжа, тойроод бүтүү мана татажа байдаг юм. Үбэлэй сагташ ороод, бэеэ угаагаад гарахада таарамжатай. Эндэ хүрэхэ бүхэндөө үбгэн бэеэ һэргээдэг, заримдаа яаралгүйгөөр амархаяашье һаатадаггүй һэн.

Тиихэдэ эндэ буужа амараад, үүр сүүрээр үндыжэ, бэеэ угаажа һэргээгээд, отогоо яараа һэн. Үдэр тээ гэнтэ бууһан шуурган замыень алдахуулжа, тэрэ буруу тээшээ төөрижэ, орой болотор зүдэрөөд, томо гэгшын нүүлын нэмэридэ гал түлижэ хоноһон юм. Үглөөдэрынь халууржа эхилбэ. Хүсэтэй халуун аршаанда удаахан таашаан бэеэ угаахадаа хүйтэ абаһанайнь хойшолон одоол энэ ааб даа. Арай шамайхан отогоо хүрөө һэн. Сула абажа ябадаг баабгайн хүлһэ, хабаргаагай домхи ууба. Долоон хоног хэбтэжэ, бага һэргээд, гэртээ зорёо бэлэй. Хүлһэ һалһан болошонхой, игсуун хүндөөр амилһаар богоһоо алхан орожо, һанаагаа амарһандаа, орон дээрээ хэбтэһээр унташоо.

Һэрихэдээ ехээр халууржа байба. Докторые дуудуулхадань, уушханай хадхалая гээд, больницада эдэгээгээ һэн.

Тиихэдэ харгыда гарахаяа байжа аршаанда орожо уймарлааб гэжэ бэеэ зэмэлхэһээ бэшэ, юумэ олоогүй бшуу. Харин мүнөө яабаб? Үбгэржэ, ухаагаа уруудаһанай тэмдэг гү? Зол буруутажа, эндээ һаһашье баража болохо ха юм. Зон юун гэлсэхэб? А-а, Бухаади үбгэрһэн хойноо зүнтэглэжэ,

хомхойржо, хүбшын саһанай хайлаагүйдэ пааданха түүхээ гараад, үхэжэ халаа хаш. Юрэдөө, юугээр дугаа юм нэм? Али ёро хаража, муу юумэ зүгнэбэ гү? Иигэжэ хэлсэхэ зон олдохол даа. Гансал хүбүүнийнь юундэ хүбшэдэ гараһыень мэдэхэ, бишыхан ашадань түүһэн һамарыень эдюулхэ, хожом хойношье өөр тухайнь хөөрэжэ үгэхэ...

Үхэл тухай бодохонь аягүй байжа ондоо тээшэнь бодолоо залахые оролдобо. Теэдшье бэшэ юумэ шэбшэхэ хүсэл байбагүй. Даараһандаа халааша мэтэ хотиролдошоод, толгойгоо буханхай хэбтээ һэн. Хахад һүниһөө һайса үнгэртэр унтаж ядалсаба. Хирэ хирэ болоод лэ сээжээрнь хадхажа, хүйтэн торхо соо хубсаһагүй һуһандал даараха юм. Байн байн бэень халад гэжэ, амарһан тэмдэг оробо.

Гэншэһэн, ёолоһон шэнги болоод, удаань айхабтар абятайгаар хурхираад, бүдүүн наринаар амияа татажа оробо.

Пярд-пярд гэһэн абяанһаа үбгэжөөлэй һэрихэдэнь үглөөгүүр болошоһон, гэр соо гэгээтэй һаруул, унтараангүй хоноһон дэнгынь һүлэмхитэнэ. Бэень хүнгэрһэн шэнги, толгойнь һонор байба. һарабша дээрэ итаг шаазгайнууд һууна ха: һар-мар гүйлдэнэ, абяа гарана. Үсэгэлдэр гаргажа хаяһан яһа уһандань хилээмэнэй бутархайдань суглараа ёһотой.

Ябаха хайшанш гээд гэртээ хүрэжэ үзэхэ гэһэн бодолдоо баясаба. Бодожо үүдээ сэлихэдэнь, итаг шаазгайнууд үргэжэ ниидэшэбэ.

Бэень юумэгүй нагшар һула. Нюрга һээрын, үе мүсэнь хуу хүндүүлхэй. Галаа түлибэ. Юумээ суглуулба. Сайгаа уухаяа һуутарнь сээжээрнь баһа хадхаад абаба. Аягая хажуу тээшэнь табяад, үдэшынихим эхилхэнь гү гэжэ сошордон, амьяа татан бээ шагнаархаба. Голдо хүрэтэр бараг ошоһойб, машинада һуужа абабал, яагаадшье гэртээ

хүрэгдэхэ нэн гэжэ бодоно. Эдеэлхэ дураниинь үгы, дэмыл сай хоросогообо. Гуламтынгаа гал манажа, борбоосгойтой мэшээг дээрээ нууд гэбэ. Ная бултайһан наранай хурса элшэ үндэр жэбжэгэр хушануудай пагсагар шэлбүүһэн соогуур наадаба. Энэ хирэдэ хүшын ажабайдалай хүлгөөн түлэг эхилдэг юм. Ан гүрөөһэн үбэр майла руу тэгүүлдэг, хэрмэн, булган эдишэ хоолоо бэдэржэ, модоной оройгоор, хангил, адха шулуунуудаар дүүлидэг, юрэдөө, хүни соо амгалан аалин хоноһон ой тайга амилжа эхилһэндэл болодог юм.

Залууһаа агнаһан үбгэн юумэнэй һард гэхээр ямар ангай ябахыень, шубуунай нийдэһыень тухайлжа һурашанхай. Мүнөөшье шэхэниинь һонор, нюдэниинь хурса зандаа. Теэд лэ зүрхэниинь... Энээн тухайгаа бодохошье, хүндэ хэлэхэшье дурагүй аад, иигэжэ хадхажа байхадань, һанаа алдан, дотороо уйдхартай бодолдо баригдадаг нэн. Тэрэнь наһанай эсэс, үхэл тухай байгаа. Үмхирһэн бээм хэзээ нэгэтэ шорой болохо, мүнхэ тэнгэриин мүшэшье, нарашье харахаа болихоб, хоншуухан ургамал бүхэнэй үнэрөөр анхилһан агаараар амилхагүйб гэжэ үбгэн бодоходоо, сэдхэлээ үбдэдэг. Холборхой иимэл юртэмсэ ха юм даа: энэ замби түбихөө, захагүй хии агаарһаа ондоо юуншье мүнхэ бэшэ, ургажа, түрэжэ, хагдаржа, үхэжэ байха. Тиихэдэ зариман бээ мүнхэдэ тоолоһон юумэндэл, хүниие харахаар бэшэ, хинсайжа толгойгоо үргэшэнхэй гэшхэлэлдэхэ. Үгышье һаа, эдихэ уухын хойноһоо унаагүйхэн гүйлдэхэ.

Эндэхэнэ үбгэнэй досоо ёг гэбэ. Гэртээ хүрэнгүй, харгыдаа порнишог даа!

Хэрхирһэндэл абья гараад, мэшээгтэй борбоосгойгоо рюкзак руугаа хэжэ үргэлөөд, баруун гартаа модон тулуур барижа, ерэнэн харгыгаараа уруудаба. Тэнхээнь һаланги, хүл, нюрганиинь хүшэнги, һөөл зохидгүй, бэень өөрын бэшэ юумэндэл үзэгдэбэ. Шагтайһан рюкзанын хүндэдэнэ. Амиды байгаа сагтаа үбгэн аша басагандаа абаашажа үгэхэ.

Энэ хирэндэ өөрөөшье мэдэнгүй, алхасаяа түргэдхэн,

мулжыса табилжа ябаба. Аса харгыда ороходоо, найса хүлэрхэнөө, амисхалайнгаа дээрэ гараһые ойлгожо, хүндэлэн унаһан нүүлэ дээрэ амархаяа һууба. Үгсүүртэ холо жүдхэжэ ябахгүй хэн.

Амия дараад, машинын абьян дуулдана аа гү гэжэ шагнаба. Теэд юушые дуулабагүй. Оршон тойрон дүлии балай, гансал тонцуулнуудай модо тоншохонь соностоно. Удаан һуубал үе мүсынгөө хүшэжэ, ябахадань хүндэ болохыень мэдэдэг тула бодожо, харгыгаа хороохоёо оролдобо. Һүрхэй холошые ошобогүй, сээжээрээ дээрэ дээрэнээ хадхуулжа, дороо һуушаба. Нюдэниинь эреэлжэхэдэл, халта харанхалаад абахадал гээ хэн. Урьхада ороһон шандагандал амининь хаагдахадал гэнэ. Агнуурида үмдэдэг үни заяанайнгаа, халимдар болошоһон шөлүүһэн малгайгаа абажа, хажуудахи томо шулуун дээрэ табяад, һөөлжэн хэбтэшэбэ. Хүнгэрэг саһан үргыень хүйтөөр жэгнэбэ. Нюдээ аняад, сохынгоо хүлһэ аршаба.

Саг тулажа байна гү, али үдэшэнэйхиеэ оруулхаяа забдаба ха гү? Хүйтэ абаа, хадхалыатаа гээшэ хаб. Яндан зүрхымни хажуугаарнь дайралсаба. Үйлэ байбалнь яахаб. Тэрьедэжэ ошохогүйш. Саг ерээ наа ерээ юм ааб даа. Эрэ хүнэй үхэл хээрэ гэлсэгшэ. Үхөөш наа хэбтээд бэшэ, ябаад... Гансал, гансал зоной хэлсэхэнь...

Энэ бодолоо баһа бэһээ сарахые оролдобо. Тэнгэри гайхалтай сэлмэг, оёоргүй гүн бодолдо эзэлэгдэшһэндэл эндэл үзэгдэнэ. Аяар дээрэ гэрэл үлгэжэрхёо наа, тойроод юунэй боложо байһые хашаргүй эндэнээ хаража байхаар. Тиигэбэл нэн түрүүн өөрынгөө гэр бэдэрхэ хэн. Аша басаганиинь, Сэсэгхэниинь, мүнөө газаа гараад, үхибүүдээр наадажа эхилээ ёһотой. Али эсэгэнээ хүбшэдэ гараһыень дуулаад, хотоной урда заханда хүлээжэ, хаража байгаа гү...

Амин голынь угзаржархиһандал сээжээрнь хадхашаба. Үбгэн бохигоод, һулаханаар гэншээ хэн, улам шэнээ алдажа, даарадаһаниинь хүрэжэ эхилбэ. Ябуулхагүйнь гээшэ гү, яаха болонобиб? Отогтоо хэбтэхээ али алдаа

гүб? Хүбүүм оложол ерэхэ һэн ха. Хойноһоом ерээд, хойтохи жалгаар ороо һаа, һэлгэсэлдэжэ болохобди.

Даарахань түргэдэбэ. Гал түлижэ бээе дулаасуулхаһаа ондоо арга һалажа байна хэбэртэй. Дүтэ нааша хуурай унанги хараашалба Удаан дэгжэн носохо, шадалаашье барахагүй һэн. Тээ доро харгын захата, хаташаһан гозуули доогуураа харлаба.

Үбгэн тэндэ хүрэжэ, дабирхайтай газарһаань шулаад, гал аһааба. Саһан дээрэ түймэр болохогүй хадань зобобогүй. Дабирхайлиг хуурай гозуули альгаа ташаһандал ташаганаса нособо. Тэнхээгээ алдажа, халуурхаяа һанаһан үбгэн саһа этэжэ, харласа газарлуулаад, рюкзагаа арадаа түшөөд һуушаба. Хүсэлхэ, хүдэлхэ бүхэндэнь зүрхэниинь шэмшэржэ, сээжээрнь хадхажэ байгаа хадаа холо табихаяа болёол даа. Бэеынгээ һэб гэтэр эндээ һууха, хүбүүгээ хүлээхэ, шэхээ табин шагнахал ажалтай болобо.

Агнажа ябахатаа хэды тайгада хонохо ушартай бологшо һэм. Булга мүрдэхэдөө, оройтоһон газартаа гал түлээд, түүдэгэйнгээ дэргэдэ гү, али саһыень этэжэ хаяад, дороһоо дулаасаһан дэбисхэр дээрэ унтарияа түхээрдэг һэн. Утын үдэрөө ябажа эсэһэн тула бүхөөр унтажа, үүр хираанаар дааража эхилхэдээ һэридэг байгаа. Мүнөөнэй байдалда орходоо, тэрэнь наадан, оройдoo жаргалай юумэн байгаа ха юм. Үбгэрхэ гээшэ иимэл адаг өөдэгүй юм ха юм даа. Толгойгоо шэрээ болоо хадаа тооһо хүдэлгэжэ ябана гээшэ ха. Энээнээ мэдэхэгүй, хүбүүнэйнгээ үгэ дуулангүй, гансааран тайга гаралганииншые бодолдо үнэндөө зүб бэшэл даа. Тиигэжэ түрүүн хэлүүлбэл, үбгэн яашье тэсэхэгүй, өөрынхээрээ боложо, буляалдаха һэн.

Үргэһэниинь эжэгүй хүрэжэ, нюдээе аниба. Унтаһанааш мэдэбэгүй. Хасарайнгаа шэмшэрхэдэ һэрибэ. Хүлэрһэн нюуртань ошон сасараад няалдажа, халта сорьёод, галдаал абаа ха. Гозуулинь хахадсаа хүрэтэр дүрэжэ, удахагүй унаха болонхой. Үзүүр өөдэнь шэртэхэдэнь, зүүн тээшээ хада руугаа нахийһан хэбэртэй. Тишээл унахань. Һууриһаа хүдэлөөшгүйдэнь хамаагүй: даруулаад орхихогүй

юм байна. Тиигэбэшье үбгэн галһаа саашаа боложо, ундаяа харяхаяа манеркэ соогоо саһа удхажа табяад, алирһанай эшэ суглуулжа хаяба. Бусалһан уһаяа хүргэн татаад, уужа һуухадань, баггүйгөөр носоһон гозуулинь хуха буужа, хажуудахи хушануудаа сохин, хэдэн метр доошоо һолжорон хийдэшэбэ. Саһа үмхэн гудараад, уурал утаа хаяжа, ойро тойрон бүтүү манан һабаба.

Энэ гозуулидал болооб гэжэ үбгэн мэдэрнэ. Газар гэшхэхэдээ тэнхээ тамирыншье үгы, юрэдөө, юумэн урагшаа улаа хатаа хэбэртэй. Ундаяа харяһаар, юундэшэеб нойрынь хүрэнэ.

5

Хэншьеб мүрэнһөөн угзарба. Һэрихэньшье һэриһэн аад, нүдээ нээхэ дураниинь үгы, шагнажа хэбтэд гэбэ. Хүбүүниинь ерээ алтай даа.

— Аба! Аба! һанаам зобоод, унтажа хоноогүйб. Һүеэ тушаһаар наашаа гүйлгэжэ ерэбэб. Яагаа бэрхэ харгы дээрэ гараһан байгаабши, олохогүйм гү гэжэ айгааб, — гэжэ хүбүүниинь баярлана.

— Сэсэгхэндээ тэрээхэниие суглуулаа болооб, — гэжэ үбгэжөөл мэшээгхэн тээшэ зааба.

— Арадам аһаад ябажа шадаха гээшэ гүш?

Туранхайшье һаа, яһалиг үндэр эсэгэнь хүндэ, шагтайһан туулган мэтэ ара нюргандань үзэгдэнэ. Хүбүүниинь бүгзыгөөд, халтиржа гү, торожо унашахагүйн тула болгоомжотойгоор хүлөө тулгалан, эгсэ хада руу аргаахан буужа эхилээ һэн.

Иигэжэ үргүүлхээ хүн үхибүү түрэжэ, тэжээнэ гээшэ ха гэжэ һанаагаа амарһан эсэгэнь бодоно. Ондоо хэн аяар энээ руу зобожо ерэхэб даа.

Оло амаржа, доро оротороо хүбүүниинь һайсахан эсэбэ хэбэртэй. Хүндөөр уухилхань, хүлһэ адхахань ехэдэбэ. Тээд эсээб гэжэ хэлэбэгүй, хараал шэрээл табибагүй. Хүллүүлһэн сартал хажуу тээшээ нүдэнэйнгөө эрезэнээр

хараашалан гэшэлхээр, наранай урга татаһан хойно машинадаа арай шамай хүрөө һэн.

— Би шини наһанда бүхэли бодон гахайн мяха энээ рууш һэн гэнгүй шэрэжэ буулгагша һэм,— гэбэ эсэгэнь,

Хүбүүниинь ойгуурнь урдаһан түргэн горхонһоо уһа асаржа, сай бусалгаба. Энэ үедэ үбгэн сарбуугайнгаа гүрһэн худаһа эрхыгээрээ баряад, бүхы доторойнгоо, зүрхэнэйнгөө сохисые шагнаархан, зэртэгэр уйтан нюдэээ анижархёод һуугаа һэн. Дарьбиинан уралынь, бодолгодо хатаһан нюурыень харахадаа, дууран алдажа ном уншаһан ламые һанаандаа оруулба. Яабаб? Зүрхэниинь баһа хадхаба хаяа даа.

— Тэсээрэйгты. Сайгаа уужа, ундаа харяажархиһаар, доошоо табилхабди,

— Минии уха дурамгүй, ши уугаад орхи. Тиигээд ябая,
— гэжэ яаража байһанаа ойлгуулба.

6

Урдаһаа эсэгийнгээ машинын тоһорхые обёоржо, Сэсэгхэн хэрэлсы дээрээ гүйжэ гараад, дүтэлхыень тэшэ ядан хүлээбэ. Аалиханаар машина ерэжэ, газаань зогсобо. Кабина соо — Хүгшэн абань!

Ашаяа хараһан Бухаадин нюдэн сэлмэшэбэ. Халуурһан хадхуулһанаа, шэнээ тамир алдаһанаа мартажа, кабинын үүдэ нээжэ, буухаяа түхээрбэ.

— Аба, бү мэндэгты. Би буулгахаб, — гэбэ хүбүүниинь.

— Гэртээ ерээ хадаа орохоб — гээд, эсэгэнь аһалдаһаар доошоо хүндөөр бууба.

Аша басаганиинь гүйдэлөөр ерэжэ, хүзүүндэнь аһалдашаба. Үбгэн һуга доогуурнь тэбэрээд, халуухан, зөөлөхэн хасарыень шэрүүн һахалаараа үрэн эрхэлүүлжэ, хоншуухан духыень хэды еды үндэбэ.

— Хүгшэн аба, би шамайгаа ойёо хүлээгээб. Зүүдэндээ харааб, — гээд шангаар хүзүүдэнэ.

— Биш баһа шамайгаа һанашооб! — гээд, үбгэн

мүндэгэрхэн толгойень эльбэбэ. — Хушан шарахан борбоосгойнуудые асарааб. Үнөөхи телевизор соохидол адлиханууд. Одоол намар сэмэхэш.

— Алим? — гээд Сэсэгхэн кабина руу үлыбэ.

Намар юу хэзень газарта буулгаад, эсэгэ басаган хоёроо уяран хаража байһан Дагба:

— Хүгшэн абыншни түүһэн намар эндэ бии. Гэртээ ороходоо эдихэш даа, — гэбэ.

— Найнши даа, хүгшэн абам, — гээд һахал руунь Сэсэгхэн уралаа шургуулба.

Гэртэ ороходонь, стол дээрэ эдээн табяатай, һаяшаг ажалһаа ерэнэн бэринь энеэбхилэн угтажа байба.

— Аба тандаа һанаамнай зобожо байгаа, — гээд бэринь нюурынь адаглажа харахадаа, үнгэ зүһэгүй, нюдэниинь һулашаг, ажаггүй үбшөн тэмдэгтэй байхадань, нүхэрөө асуунгыар шэртээд абаба. Тэрэнь нюдэээ анигашуулаад абаа һэн. Юумэ буу дуугара, асуу гэнэн тэмдэг гээшэ ха гэжэ тухайлба.

Ашадаа хүтэлүүлээд, үбгэн уухиргаһаар орондоо дүтэлбэ. Дулаахан унтари, Сэсэгхэнэинь баярһаа ондоо юуншые энэ үедэ хэрэггүй болонхой байгаа һэн. Хубсаһаяа тайлажа, хэбтэхэ тээшээ түхээрхэдэнь:

— Аба, халуун сай уугты, — гэбэ бэринь.

— Үгы, үгы. Уухагүйб. Хоолойдом эдээн орохогүй шэнги...

— Тиигэбэл, амарыт даа. Бодоходотнай лапцатай шүлэ шанаад, сайгаа халуун байлгахаб. Ши, Сэсэгхэн, эндэ бү шууя. Хүгшэн абаш хэбтэжэ амараг. Эсээ. Газаагуураа гаража наада, — гэбэ бэринь.

— Хүгшэн аба, эсээ гүш? — гэжэ ашань һанаа зобошобо.

— Бараг даа; эндээш наада. Хамаагүй, — гэжэ ашаяа хөөршөөн хараха зуураа, үбгэжөөл хэлэбэ.

Би һаалта хэхэгүйб. Газаагуур наадахам. Зарим борбоосгойгоо үхибүүдтэ үгэхэм.

— Тиигэ, тиигэ. Хубаалдажа эдихэн эдээн һайхан юм.

Нүхэдтөө үгэнгүй яахабши, — гэхэдэнь Сэсэгхэн хоёр борбоосгой хармаанлаад, түбэрсэ гүйжэ гараба.

— Байза, би докторто ошожо ерэнүүб. Үзүүлхэ хэрэгтэй, — гээд хүбүүнийнь харюушье хүлээнгүй гарахаар түхээрбэ.

— Асараа наа, асараарай. Больницада би орохогүйб, — гэжэ эсэгэнь эртээнһээ мэдүүлбэ. — Орон дорохи модон хайрсаг соо хабаргаагай домхи байха. Бусалһан уһандал буйлуулаад асаржа үгэлши. Халуунием даража магад.

Хүбүүнийнь баабгайн хүлһэ, хабаргаагай домхи, бугын эбэр гэхэ мэтэ эм домтой ангай зүйлнүүдые гаргаба.

— Уулгажа байгаарай. Би докторые асархам, — гэжэ намгандаа хэлээд, гаража ябашаба.

Томо халбагаар гашуун домхи уугаад, хүнжэлдөө бухажа үрдеэд байтарнь, машинын абьян дуулдажа, сүүмхэ бариһан нютагайнь басаган, һаяхан институт дүүргэжэ ерэнэн Дугармаа оробо. Ябууд пальтогоо тайлажа, үбгэнэй хажууда нууба. Хэлэһыень цагнаад, бэеынь үзэбэ, халууень шалгаба.

— Хүйтэ абаа байнат. Тиигээд зүрхэнэйтнай үбшэн һэдэрээ. Больницада хэбтэгты, — гэжэ дурадхаба.

— Наһан болоһон би тэндэ юу хүнэй нуури эзэлхэмниб даа. Хоёроо аняаш наа, гэртээ аняашам дээрэ бэшэ гү даа.

— Орохол байгаат даа. Харууһан доро эмшэлхэдэ ондоо ха юм даа.

— Үгы, үгы. Аргамгүй, — гэжэ үбгэн бээдээ дүтэ халдаахаар бэшэ байба.

Дугармаа тарилга хээд, уха эмүүдыень орхёод:

— Хэсүү болоо наань, хандаарайгты, — гээд гаража ошобо. Хэрэлсы дээрэ түбэрэлдөөн, шууялдаан болоод, гурбан үетэнөө дахууһан Сэсэгхэн орожо, баяртайгаар нүдээ ялалзуулан, үгэ дуугарха гээд, амияа абажа ядан байба.

— Үхибүүдни, наашаагты, — гэжэ үбгэн нуладаһан хоолойгоор уриба. Юундэ ерэнэнийнь үхибүүдэй нүдөөрнь ойлгосотой байгаа нэн. Сэсэгхэн үбгэн абадаа хүнгэхэнөөр

харайн ерэбэ.— Хангайн хэшэг нүхэдтөө бэлэглэ даа.

Энээниие хүлээхэн Сэсэгхэн шуумгай
борбоосгойнуудые абажа, ханинартаа хоёр-хоёрые
барюулна.

7

Үүдэн шүдэм унаба гэжэ зүүдэлээд, үбгэн һэришэбэ. Бэень хүлэрэн алдаһан, досоонь тэниһэндэл байба. Хахад һүниһөө һайса үнгэрөө гээшэ ха: гэр соо харанхы, хүбүүнэйн хурхирха, ходик часай хашартайгаар тос-тос гэхэнь лэ дуулдана.

«Һайтай зүүдэн бэшэ, үүдэн шүдэн хадаа өөрын толгойдо болоно... Али үни хада унаһан шүдээ үгылөө гүб?» — гэхысэ бодожо, үбгэн сэдьхэлээ хүдэлгэбэ.

Һанаан тэгшэ бэшэдээ муул даа. Сэдьхэлээ өөрынхээрээ хангажа һурашаһан тула энэ зүүдэн дээрээ нөлбохо гэжэ бодобо.

Нэгэнтэ нэгэ хагдарха бэеые тахиһанай үлүү бэшэ гү. Алтан дэлхэй гэшхэжэ, үзэхэ юумээ үзөө, хараа, бултандал адляар ажабайдалаа түхээрээ, сэргын мүнхэлхэ хүбүүтэйше болоо. Юун хэрэгтэйб даа? Шэбшээд үзэхэдэнь, ажабайдалһаа абтагдаха юумэн хуу абтагдаа хэбэртэй.

Үбгэн шуухирса һанаа алдаба. Халуудаһандаа сээжээ сэлиһэн аад, һэб-һаб гээ гү, яагааб даа, шангаар найтаажархиба. Тиигээд һэбигдэһэн хүнжэлөө татаба. Бэри хүбүүн хоёрын һэришэбэ ха. Хоорондоо шэбир-һабир гэлдэбэ. Аба, аба гэхын дуулаад, саашанхиин ойлгобогүй. Бэринь бодоод, тас гэтэр гал аһааба. Үбгэн нүдээ аняад, унтаһан хэбэртэй хэбтэбэ. Бараглахадань, халуун сай уулгаха һанаатай бодоод, унтана гэжэ мэдэхэдээ, хэбтэридээ оробо.

— һэрюун бэшэ гү? — гэжэ хүбүүниинь һураба.

— Унтажа байна,— гэбэ бэринь.— һэрэһэнэй хэрэггүй. Амараг. Ойдо орой унтаагүй зобоо ёһотой.

Бэри хүбүүн хоёройнгоо бэе бээдээ дуратайень үбгэн хургуулида хурахаһаань хойшо мэдэхэ байгаа.

Дагбынгаа сэрэгэй албанда ошоходонь, Дулсаниинь совхоздоо үлэжэ, хаалишанаар хүдэлөө. Хүдөө ажахын институтдай экономическа факультедтэ орожо хураа. Дагбань ерээд, дүүргэхынь хүлээгээ. Тиигээд айл боложо, ан-бун гээ. Абаяа гар дээрээ үргэнэн лэ үхибүүд даа, аша буянгынь хожом хараха даа гэжэ нютаг зониинь хэлсэдэг.

Энээхэн хаһада залуу ябадаг хаа гэжэ үбгэн нүдэээ аниһан зандаа ханаба. Ямар һайхан үе саг гээшэб. Гоёл һэн ха даа. Ажабайдалаа ондоогоор, тусгаар арюуханаар түхээрхэ бэлэй. Эрдэм шудалһан али нэгэ холын городто һужа байха байгаа гү. Барга харанхы сагай зэмээр хургуули һударгүй, хара мөрөө хараад, барлаг болохо сагтань болоод үнгэрөө. Наһаараа һууһан, дүрбэн жэлэй саана мүнхэрһэн Чимидмаань шэнэ сагта түрэнэн хаа, бэриһэнь дутуугүй, дээдэ хургуули дүүргэнхэй, багша гү даа, али хүниие аргалдаг эмшэн болоод ябаха һэн.

Эдэ бодолһоо Бухаади ханаа алдаад, һүүжэ дээрээ эрьехэдээ, сээжээрээ хадхуулаад ёолобо. Зүрхэниинь һабаад, аминиинь хөөрэхэдэл гэбэ.

— Аба, үбдэнэ гүш?— гэбэ харанхы сооһоо хүбүүниинь.

— Бараг даа. Бага сага хадхана.

Бэринь бодошобо.

— Аба, эмээ, сайгаа уухат. Унтажа яһала садаа хат,— гээд түргэн хубсалжа, плиткээ табиба. Эмыень һарбайжа, даруулга болгон бусалһан уһа үгэбэ.

— Хэбтэхэ унтахаһаа бэшэ, юрэдөө, юун намдатнай үлөөб даа. Хүндэ туһа нэмэригүй байхынгаа хажуугаар урагшаа улаа хатаһан юумэн боложо, үбдэхэмни юун гээшэб.

— Яшахань һэм даа, аба. Бараг болохот. Даараһан хүрэнһөө үбшэлхөө ханаат,— гээд бэринь толгойень альгаараа дахаад абаба.— Халуунтай буугаа хэбэртэй.

— Бууханьшье буугаа. Энэ зүрхэмни һабандана.

— Тэрэ зүрхэнэйтнай эм. Уужархигты,— гээд бэринь уһынь бэлэн баряад байна.

Үбгэн эмээ уһаар даруулжа уугаад:

— Эмдэ дурашьегүй хүм даа. Тээд үбдэхэдөө яахабши даа,— гэжэ голхоронгёор хэлэбэ.

Байд гээд, бэринь нула шүлэ, халуун сай асаржа табиба. Шүлыень хоёр-гурба халбагадаад, хахад аяга сай гудамхяад:

— Садааб даа. Гэрэлээ унтараагаад, унтаж амарагты даа,— гэбэ.

8

Сэсэгхэн үбгэн абатаяа зэргэлһэн орон дээрэ унтадаг юм. Үглөөгүүр эртэ һэридэг хэмдээ һэрибэ. Нюдээ аршажа эһһээлээд, даляа нэхэнэн шубуундал хоёр гараа хажуу тээшэнь дэлгээбэ. Тиигээд хүгшэн аба тээшээ хараба.

Сором гэнгүй, зүрхээ үбдэжэ, арбан шүдээ хам зуугаад хоноһон Бухаади нурганан ёһоороо эмнис гэбэ. Энэнь үгэгүйгөөр ерэ гэнэн удхатай һэн. Сэсэгхэн хүнжэл доогуурнь шургажа, үбэртэнь орошобо.

— О-о, о-о... эшэгээдэймни,— гэжэ хүгшэн абань эрхэлүүлбэ.

— Би эшэгэн бэшэб,— гэбэ Сэсэгхэн.

— Бэшэ даа, мухам... Сэсэгхэн ха юм. Талын гү, али ойн гү? — гэжэ үбгэн ухашалба.

— Талын ааб даа. Ой соо уйтай, айдахатай,— гэжэ Сэсэгхэн һанаацияа тайлбарилна.

— Талын ямар сэсэг аабши? Ягаахан гү, сагаахан гү, ногоохон гү, али шарахан гү?

Сэсэгхэн нүдэ рунь сэхэ шэртэн, бодолгото болобо. Долёобороороо үбгэн абынгаа хамарые няасайса дараад:

— Ягаахан сэсэг байха дуратайб,— гэбэ.

— Юундэ?

— Гоё ха юм... Би томо болоходоо, һайху-ун ягаан плати үмдэхэб. Мамынхи шэнги...

Гэр соохид булта энеэлдэшэбэ.

— Мүнөө оюулха гүш? — гэбэ эжынь.

— Үгы, томо болоод оюулхаб... Арбые дүүргээд,— гэжэ нэмэбэ.

— Харьш, хадамда гарахадаа үмдэхэ дуратай алтай,— гэжэ эсэгэнь шоглобо.

— Но-о... аба, бү наадала...

— Болёоб, болёоб,— гээд хэбтэжэ байһан эсэгэнь үндыбэ.— Сэсэгхэн, мүнөөдэр амаралтын үдэр, намтайгаа машинаар аршаан ошолсожо ерэхэ гүш?

— Үгы,— гээд Сэсэгхэн уралаа шүмбылгэбэ.

— Юүндэ?

— Хүгшэн аба үбдөө ха юм. Хэн сайень асаржа үгэхэ, һахиха юм.

Иимэ харюу хүлээгээгүй гэртэхинийнь анираа хаташаба.

— Ошолдохо һаа, ошолдо даа. Би яшаха һэмбиб. Барагби.

— Үгы дө-ө. Би байхам,— гэжэ Сэсэгхэн өөрынхиеэ табиха дурагүй дуугарба.

— Абаш абадаа аршаан асарха гээ һэн даа.

— Аршаан уухадаа, хүгшэн аба, һайн болохо гүш?

— Болохошье ааламбиб...

— Теэд гэртээ хэнтэй үлэхэбши?

— Эжытэйш,— гээд үбгэн һулахаанаар ёолоод, сохынгоо уршалаануудые олон болгобо.

— Бү үбдэ,— Сэсэгхэн хүзүүгээрнь тэбэрибэ. Тамирайнгаа нэгэ муудажа, нэгэ һайн боложо байһыень Бухаади мэдэржэ байгаа һэн. Наһан соогоош дан иимэ хэтэрмээр үбшэлжэ үзөөгүй. Энээнээ мэдуулхэгүйн тула шадалаараа бээе барина.

— Үбдэхэгүйб даа,— гээд шэрүүн хара үһыень эльбэсэгээбэ.

— Би шамдаа аршаан абаад ерэхэб. Уухаш. Эдэгэхэш.

— Тиимэ даа, мухам. За-а, түхээрхэ болоолши даа.

Сэсэгхэн орон дээрэнээ дэбхэржэ буугаад, хубсалжа

оробо.

— Ошолдохо болобо гүш? — гэжэ эсэгэнь нураба.

— Юу нурааб гэжэ нуранаш. Түхээржэ байна ха,— гэжэ эхынгээ баталхада, Сэсэгхэн зориг ороһондол томоотой болошобо.

Аршаан асарха томо сагаан бидоноо нуллажа табяад, эсэгэнь машинадаа ошобо. Тээд уданшьегүй ерэбэ. Хубсалаад, бэлэн байһан Сэсэгхэн:

— Хүлээжэ байгаарай,— гээд үбгэн абадаа хандаба.

— Подон, подон гээд, ошоод ерэ даа, мухам. Хүлээжэ байхаб,— гээд үбгэн абань энеэбхилхэдээ, нүдэээ уйтайханаар хаража хэбтээ һэн.

Гараһан хойнонь:

— Баарһан даа, намайгаа үбдөө гэжэ сэдхэлээ зобохынь харыш. Ехэл хүбэлгэн, һайхан досоохитой басаган болохо юм даа. Энээнэйнгээ хургуулида ороторшье ябаа һаа һайн байгаа.

— Юу хэлээ гээшэбта, аба. Ябангүй яаха хүм,— гээд бэринь ухаа мэдээ алдаба.

— Тоотой наһан, төөтэй бэе гээ юм. Хүнэй наһан хээээшье эсэс хүрэжэ ерэдэг, юрэдөө, зайлашагүй ха юм даа, бэри,— гэжэ дадхаан татажа эхилбэ.— Үри бэе гээшэ эжы, абаяа мүнхэ абажа ябадаггүй юм. Хайшан гэхэб. Иимэл оршолонто юртэмсэ ха юм даа, хөөрхы.

Амиды хэбтээд, юундэ иигэжэ хэлэжэ оробоб гэжэ бэринь гайхаба. Али бэеынгээ тиимэшэг аягүй, муу байхада тиигэнэ гү даа.

— Битнай ябахые ябаа, үзэхые үзөө гээшэб. Хүбүүндээшье хэлээ һэм,— гээд сохынгоо гүнзэгы олон уршалаануудые суглуулба.

Үбдэжэ байһыень мэдэрһэн бэринь:

— Аба, досоотнай муу гү? — гэжэ асууба.

— Болихо бэшэ гү даа.

— Доктор үглөөгүүр ерэжэ үзэхэб гээ һэн. Яатараа удаарна гээшэб. Ошожо ерэхэм гү даа.

— Байг, байг. Бү зобо,— гээд зүрхэнэйнгөө эм уугаад,

бодолгото болон, өөдөө хаража хэбтэбэ.

— Аба, юу эдихэ дуратайбта?

— Юуншье хоолойдом орохогүй шэнги.

— Халуунтай буугаагүй гээшэ гү даа,— гээд, толгойень ерэжэ бариба.— Халуурнагүй хэбэртэйт.

— Хабаргаагайм домхи дараа ёһотой. Сэсэгхэнэйнгээ хүйтэ абаа наань, уулгажа байха юм. Нёдондо ангинатахадань, баабгайн хүлһөөр бараг болгоо нэм. Баарһан даа,— гээд саашань үгэлбэгүй,

Шарайнь субхигар сагаан, дуугарханшье нулашаг, нюдэнэйнь сүсэги түхэрээн ехэ болошоод байгаа нэн. Нюдэн дээрэнь хубилжа, шэнээ алдажа эхилһэн хадам абаяа харахадаа, бэринь мэгдэжэ, нуури байраяа оложо ядашаба. Түргэн докторые дуудаха хэрэгтэй гэжэ шэбшээд:

— Аба, би сагтаа ерэхэб. Хэбтэжэ байгаарайгты,— гээд, дэгэлээ ябууд үмдөөд, яаралтай гараба.

Сагайнгаа дүтэлжэ байһые үбгэн ойлгожо байгаа нэн. Яабашье зүрхэниинь табихаяа болёо гээшэ ха даа. Дээрэ дээрэһээ набахань түргэдэжэ, аминиинь хөөрэнэ, игсуулна.

Үүдэн аргаахан сэлигдэжэ, Базар үринь орожо ерэбэ. Тэрэ үбэлэйнгөө хубсаһантай үшөө хахасаагүй. Базар стул дээрэ толгой таладань эмүүдэй табяатай байхые обёорходоо, үбшэлһыень тухайлжа:

— Үүри, бараг гүш? — гэбэ.

— Тэндэхэнэ нуу,— гэжэ стул тээшэ Бухаади зааба.— Орожо ерэхэншни хайн!

— Ерэнгүй яахабиб. Шамайгаа хүбшэ гараа гэжэ дуулаад гайхааб. Энэм баһа залуу болохоёо ханаа гү гэжэ бодоолби.

— Юун тиимэ юм байха нэм даа. Урда ябаһан газараа эрьежэ харахада һонин байдаг.

— Намар асараа гэжэ зүб дуулаба гүб?

— Сэсэгхэнэйнгээ ханаа дүүргээ нэм даа. Аминиинь хөөрэнги, ядаруу гэжэ Базар ойлгобо.

Бухаади өөдөө үндыжэ абаад:

— Үүри, бишни бирахаяа болёо хэбэртэйб. Үшөө үдэшэ

болгоно гүб даа, али үгы гү... Анханһаа биигээ бэлтгэ хөөрэлдэдэг хадаа хөөрэлдэжэ нууя,— гэбэ.

Ехэл ядаруу хадаа үүрим сэхээ хэлэнэ, яаха бололтой гэжэ Базар шэбшээд, намааруулха юумээ оложо ядашоо хэн.

— Үүри, бурхандаа бү яара. Ошожо үрдигдэхэ.

— Хара набартын шэхэнһээш татажа байхадань, хайшаа ошохобши. Шэрэгдэхэл болонош.

— Би, юрэдөө, айдагби... Зобонгүйгөөр, хүнгэхэнөөр тишээ үнгэрөөдхидэг хаа, болоо юм хаабза... Хүниие зобоон туляангүй...

— Нээрээшье даа. Хүнишье, бээшье зобоонгүй... Хоюулан зэргэ ханаа алдаад, өөр өөрынгөө бодолдо эзэлэгдэн, дуугай байд гэбэд.

— Элүүр энхэ ябаһан хүн үхэл тухай балай бододогшье үгы гэшэ ха даа.

Намайгаа дайран дуугарба гү гэжэ ханаһан Базар хоолойгоо заһасагааба.

— Залуушуул юу бодохоб даа. Мүнхэ юумэдтэл бээ тооложо ябаха. Бидэнэршье залуудаа тиимэ байгаалди даа. Гоёхо юумэмнайш үгы. Мүнөө үбгэржэ, һүүдэртэ ороходоо, туһагүй сагаа хүлээгдэхэл байнабшибы даа.

— Юунэй түлөө наһаа үнгэргөөб гэжэ хананаш, үүри?

— Бурханай хайраар лэ, шадал соогоо ябагдаал гэшэ бэээ. Гомдохо гомдол үгы даа. Юрэдөө, энэ залуушуулайл эртээр мухаришахада, харамтай байдаг,— гээд Базар хөөрэлдөөгөө бэһнээ зайлуулха гэнэншэг ондоо тээшнь абаашаба.

— Харахада, ши бидэ хоёрой намтар адлирхуу. Үгытэйшүүлэй үхибүүд. Хара баһаһаа барлагшье болоод, голоо арай садхаахатайхан, мүрөө халхалхатайхан ябатарнай, хубисхал боложо, байдалнай хубилаа хааб даа. Улаан хуулин тогтожо эхилхэдэ, би олон юумэ бодоогүй хэм. Сэхэ сагаантантай тэмсээ бэлэйб. Шамайемни Шэтэ ошоһон аад, сагаантанааршье холбооригдоод ябана гэлсэһэн хүүр тараа хэн. Мүнөө болотор нурахаяа халажа

ядажа ябааб. Тиимэ юумэн байһан юм гү?

Базар баһа тамхиндаа аһаад, шала шэртэн, харюугаа бэлдэбэ. Энэ асуудалһаа тэрэ, нохой халхай гэхээр, үргэлжэ тэрьедэжэ, нюураа улайжа ябаа юм. Наһанайнгаа эсэс дээрэ үүриингээ һуража байхадань, далдалха нюухань нүгэл шэнги үзэгдэбэ.

— Байһан юумэн байһаараа даа. Хүн зон арадам юуншье гэжэ хэлсэдэг юм агшаб. Мэдэнэгүйб. Шарайшалжа тухайлхаһаа бэшэ һураха гүш... Өөрөө мүнөө хүрэтэр үгэ гарагшагүйб. Теэд һураа хадашни... Үүри, мэдэнэ ха юмши даа, хүлгөөтэй, хөөрсэгэнөөтэй саг байгаа. Үзэг номгүй, харанхы мүнхэг ябахандаа, юу ойлгохобши даа. Үгитэй хүнэй хүбүүмби гэхэдэм, Эрхүүһээ ерэнэн буряад партизан дахуулжа Шэтэ ороһон юм. Шэтын большевигүүдтэй нюуса эмхитэй холбоо барисаа байгуулжа түсэбтэй байгаа. Би юу мэдэхэбиб даа. Бодо гэхэдэнь бодожо, һуу гэхэдэнь һуужа ябааб. Одоол мал гэхэдэл мал һэн хаб. Мүнөөл толгойгоо шаадагби.

— Да-а,— гээд Бухаади нүдээ хэрхолбо.— Саашань...

— Нэгэ айлда байрлабабди. Нүхэрни хайшаашьеб үдэшэ бүхэн ошодог болобо. Нэгэтэ ерэхэдээ, бишни холбоо байгуулааб, иигээд хэрэгээ ябуулжа эхилхэбди гээ һэн. Тиигээд лэ намайе түмэр замай станци дахуулжа ошобо. Эрхүүһээ ерэхэ хүниие угтаха гэнэн байгаа ха. Станци дээрэ хоюулайемнай баряад, хоёр сагаантан тушаалганай газарта абаашаха гэбэ. Углуу гараха хоорондоо тэрэмни хоюулайень мухариса шаажархёод тэрьедэшоо. Юугээш хэхээ ойлгохоёо болинхой, онгойжо байтарни, намайе улти сохёод, асаржа мүшхөө һэн.

— За-а, тиигээд,— гэжэ Бухаади түргэдхэхые оролдобо.

— Тиигээд лэ мүшхэбэридэ оробоб. Большевигүүдэй байра хаанаб гэжэ допросолбо. Бурхан шажаниие үгы хэхэ гэнэн зонтой юундэ нүхэсөөбши, али өөрөө бурхан болоо гүш гэхэ мэтээр галхааба. Большевик гэшытнай нүдэндөө хараагүй хүм гэбэб. «Хоёрыешни түнхээд, хондолойдош

хадхажархихабди. Ябан тиигээд, ойлгож байгаарайш гэлдээд, нээрээшье> хүл гарым мушхаа, сохео, үйлэ мааниим үзүүлээ нааб даа. Али багтань байһан байраяа хэлэһэн хүнбиб, ойлгодогшьегүйб...

Тиихэдээ хүнэй толгой худалдажа эдихэн болоно ха юмши даа.

Мэдэнэгүйб... Хэнэйшье толгой абтаагүйл хэн хаш гэжэ нананаб... Хэниешье барижа асараагүй хэн.

— Нүхэршни юун боложо халааб?

— Мэдэнэгүйб...

Хэды багтань сагаантантай нэгэ болоһон хүмши?

—Нэгэ болоош гэжэ даа... Буу барюулжа, улаантанай урдаһаа оруулаа хэн. хүнийн харанхыда зугадажа, нютагаа хүрэжэ ерээд, ябаһанаа халта нүхэдтөө хэлэһэн, толгойдоо хайратай наа, анираа хатаад, абяагүй яба гэлдээ хэн. Тиимэл юумэл даа. Саашанхи ажабайдалыем өөрөө хуу мэдэнэ ха юмши даа.

— Хэзээ нэгэтэ хэһэн нүгэлэйнгөө түлөө наһан соогоо хэлтэгы сэдхэлтэй зобохоһоо муу юумэн үгы гээцэ ха.

— Зүбынь тэрэ. Тиихэдэ өөрөө алуулһан байгаа наа, яһа амар ябаха байгааб,— гээд Базар нэрэ һурагүй тамхияа һоросоогооб.

Шэтэһээ бусаад, Базарай шэнэ хуулиин түлөө бээе үгэнгээр оролдоһые, коммунын эдэбхитэн байһыень, колхоздо бригадираар олон жэлдэ хүдэлһыень, ямар һууһыень Бухаади элихэн һанажа хэбтээ хэн. Юу хэзэниие, уни бог болоһон юумээе үшөө нюунагүй ха гү гэжэ һэжэглэхэдээ:

— Тиигээд лэ дүүрэхэн юм гү? — гэжэ асууба.

— Дүүрээ ааб даа. Сэхынь хэлэнэб, — гээд Базар хоёр альгаяа ондоо юуншье үгы гэнэншэг дэлгээбэ.

— Хэрбээ би тиихэдэ энээн байгаа наа! — гээд нударгаа зангидаба.

— Хүлисэ, үүри, ойлгоноб... Ушараа хэлэбэ ха юмбиб даа. Досоомни хүнгэн болошобо...

Бухаади зүрхээ баряад гэншэбэ. Үүриингээ үбшэниие

мартаад, ханаанда хадуугдахан Базар:

— Муу болоо гү? Юун хэрэгтэйб?! — гэшэбэ.

Нюдээ аниһан Бухаади харюугүй удаан хэбтэбэ.

— Бээ гамнангүй ябаһанай хойшолон лэ даа, — гэнэ Базар.

— Гамнажа зуу наһа наһалхаа хохирмойбди, — гэжэ Бухаади тулгаба. — Би шамда ходо ханаһандаа хэлэдэг, нюур нюдэгүй суглаа хурал дээгүүршье алдуу хэхэдэш хараадаг байгаа, үнэн хэрэгэй түлөөл оролдогшо нэм.

— Хараалши үрөөл бологшо хэн даа, үүри.

— Хотирхойгүй, сэхэ зантай үбгэн гэжэ нютагай залуушуул ойлгодог. Ши, юрэдөө, ямар алдуу хэһэнээ, яжа заһарһанаа нютагайхидтаа ойлгуулха ёһотойш..

— Үнэһэн шандаруу үрхирүүлһэнэй хэрэг бии гү даа.

— Байнгүй яахаб... Ши намда үнэн үгээ үгэ...

Базар духыгаад, үүриингээ хэлээшые бодожо үзэбэ хэбэртэй.

— Тээд хэрэгтэй юм наань, болонол даа.

Үбгэнэй үгэ хэлэжэ үрдеэгүй байтар, бэринь доктортой оробо. Мэндэшэлдэбэд. Үсэгэлдэр барижа ороһон сүүмхэээ Дугармаа ойронь табяад, дэгэлээ тайлажа:

— Больницада орохо байгаат даа, — гэбэ.

— Үгы, үгы. Баалаха юумэ үгы, — гэжэ Бухаади дуулахашье дурагүй байба.

Машинын абяан дуулдаад, газаань ерэжэ замхашаба.

— Сэсэгхэн аршаанаа асарбалтай даа, — гээд үбгэн нэргэн болобо.

— Эдэмнай ерээ, — гэбэ бэринь сонхоороо хараад.

Сэсэгхэн тэрэнгийн баглаа баринхай, гүйдэлөөр ороод:

— Хүгшэн аба, шамдаа мүнхын аршаан асараабди! — гэжэ хүхирхэ тооной амияа абажа ядан хэлэбэ.

— Юу хэлэнэш даа, мухам.

— Нээрээ, нээрээ. Энээнээ уухадаа хүгшэн абамнай мүнхэрхэ гэжэ абамни хэлээ.

— Үхибүүдни, бэрхэт даа. Битнай мүнхэ тантаяа байхаб.

— Шамдаа тэрэнги асараабди... Эжы, уһатай шэл соо һуулгахада ургаха аабза? — гэжэ асууба.

— Ургаха даа. Аса наашань. Би һуулгаад үгэһүү, — гээд, эжынь таглааень абаба.

— Басаганайнгаа асарһан аршаан уужа, мүнхэрхэ болоол даа.

— Сэсэгхэн ехэл бэрхэ, туһатай басаган боложо байгаа байна, — гээд, эмшэн толгойхониень эльбэбэ.

— Амаргүй ааб даа. Иимэ басаган гээшэ хомор, — гэжэ үбгэн үнэн зүрхэнһөө хэлээд, энэзбхилээ хэн.

Магтуулһан Сэсэгхэн хүхюутэй, шанага абажа:

— Уухат, — гээд һэрд гараба.

— Ехэл шолмо басаган янзатай даа. Хүгшэн абаяа һажаагаа, дууряагаа гээшэ ха. Хамар нюдэниинь үбгэн абынхиень абажа няажархиһандал адли, — гэбэ Базар.

— Шуһанай юумэн хаана ошохонь хэм. Угаа хүн уһанда хаядаггүй юм, — гэжэ Бухаади дуратайгаар баталба.

Сэсэгхэн эсэгэтээ оробо.

— Үгэ наашань. Халта халаад гээд абадаа үгэе, — гээд бэринь шанагаар дүүрэн аршааниеий салгидхан, шэрэм дээрэ табиба.

Гэр соо юрын хөөрэлдөөн эхилжэ, сугларагшад болоһон һүүлшын һонинуудые хэлсээд, тараха тээшэе түхээрбэ.

— Үүри, шамайгаа эрьежэ байхаб, — гээд Базар үүдэн тээшэ ялхиргаба.

— Орооройш, — гэжэ Бухаади хойноһоонь хэлэбэ. Наранай орохо тээшэ үбгэнэй муудахань түргэдэбэ. Аминеинь игсажа, хоёр удаа мэдээ алдаадшые абаба. Эмшэн басаган хажууһаань холодонгүй һахижа байба. Үнэхөөрөөшые, бирахаяа болиһыень тухайлаад, туһалжа шадахагүй байһандаа шаналжа һуугаа хэн. Амаруулалгын тарилга хээд, Дугармаа хариба.

Хэды дахин гэрээдлээд, зобоод, унташаһан аад, үбгэнэй нюдээ нээхэдэ, толгойдонь хүбүүниинь, хүлзүүртэнь бэринь нууба. Һанаа үнөөндэ дарагдажа тонгойлдошонхойнууд нууһан аад, толгойгоо үргэжэ, айнги хоолойгоор нуража оробо.

— Бараг гүт?

— Хоолойтнай хатана гү?

— Малаа эдеэлүүлээ гүт даа? — гэжэ эсэгэнь нураба.

— Эдеэлүүлээ, эдеэлүүлээ, — гэжэ зэргэ дабтаба.

— Болоол даа, — гээд эсэгэнь удаан абяагүй болошобо.

Арайхан амитай хэбтээд, малда юуень Һанаагаа зобоноб гэжэ гайхалдаба. Хүбүүниинь эсэгынгээ нюдэ һайса хёрхолжо хараад, ухаандаа хүсэд ороогүй, гэрээдлэнээр зандааень бараглаад, гарайнь һудаһа барья һэн. Нулахаанаар аад, ехэл түргөөр лугшана. Жэргэмэл шэнги жэл-жэл гэдэгынь энэл ха.

— Докторые дуудаха болоо гээшэ гүбди даа?

— Муу гү? — гэжэ һамганиинь нураба.

— Зүрхэниинь даншье һаа, нулахаанаар сохилно.

— Би хэлээд ерэнү-ү, — гээд гаража ошобо. Нэгэ хотон соошье һаа, эмшэн басаган холошог, айлай зүүн захаар нуудаг юм. Машинаяа газаагаа баряад хонохо байгааб гэжэ Дагба голхорбо. Хэдыхэн минутаһаа боложо, үшөө нууха эсэгэмни һаһа барашаг даа. Машинаяа газаагаа барижа байлтай гээшэ ха.

Галгүй нюдээ эрьелдүүлжэ, эсэгэнь хүбүүгээ хараба. Тиигээд нюдээ шэб аняад, байд гэнэнэингээ удаа баһа нээжэ:

— Дагба, — гэжэ нулахаанаар үгэлбэ.

— Юум даа, аба, — гээд хүбүүниинь дүтэлжэ тонгойбо.

— Унда асарал даа. Хүйтэхэниие...

Үгэ хэлэнгүй, Дагба һэрд бодобо. Һэгээ орожо эхилһэндэнь баярлаа һэн. Үбшэниинь бууража, һайншье болоно аалам даа. Алирһанай шүүһэ аягалаад, толгойень үндылгэжэ, үндыень харяалгаба.

— Ехэ удаан унтабалтайб?

— Яһала амараат. Тугаарай олон хүн ороо гараа. Бээтнай ямар шэнгиб?

— Хайшаа гээцэб даа... Бараг гэхэ юм гү даа... — Бага-сага халуурхаяа һанаат.

— Хари... энэ бэе задаржа эхилхэдээл тиигэнэ.— Иигэжэ хэлэхэдээ эсэгэн үхэлэй хилгаанан дээрэб гэжэ ойлгуулба ха юм.

— Доктор ерэхэ болоо ёһотой. Ошоо һэн..

— һүниин зоргоор хойшо урагшань гүйлгөөд яахаш гээбта даа..

— Өөрөө ерэжэ, үзэжэ байхаб гээ һэн.

— Хэрэггүйл байгаа даа. Сэхынь хэлэхэдэ, хүбүүн, бишни бирахаяа болёоб. Юрэдөө, тайгада үхэжэ, шамайгаа тамалаагүймни болоо.

— Аба, бараг болохот. Бү зобогты.

— Хүбүүн, эсэгыншни һанаан дүүрээ. Саашадаа энэ зандаал сэхэ сэбэр, зон соогоо хүндэтэй ябаарайш... Эсэгэшни хүндэ хэлүүлхэ, хазагай юумэ хэхэ дурагүй ябаа. Шамайе тиймэ гэжэ һанагшаб... Бэри,— гэжэ дууданан хэбэртэй болобо.

— Докторто ошоо. Ерэхэ болоо.

— Алгантай тэнтэй нүхэр тудалдаа. һайн һуухат. Өөртэнь хэлээ һэм.

— Энээхэн Сэсэгхэниимни,— гээд унтажа хэбтэһэн аша басаган тээцээ хараба.— Баарһаниимни, ёһотой хүн болгожо табяарайгты... Миниингээ үгы болоходо, үншэрхэнь гээбы даа.

Аминиинь бүтөөд, удаан дуутай болошобо.

— Бодхол даа,— гэбэ хүбүүндээ үбгэн хүлөө тулгалхадаа, бээ арай дааба.

— Сэсэгхэнэйм орондо хүргэжэ үгэ,— гэбэ. Хажуудань һуугаад, дүмүүхэнээр толгойхониень эльбэжэ, хоёр булсагархан хасарыень ээлжэлүүлэн таалаба. Бүхөөр унтаһан Сэсэгхэн һэрингүй, амгалан тэнюун нойрсоно. Бухаадида аша басаганайнь онсо хоншуухан үнэр, түрэл

дүт болоһон дүрэ шарайнь бүхэли найхан мэдэрэл болон, дабтагдашагүйгөөр хадуугданхай. Энэл зандань сэдхэлдээ бүүбэйлэн үлөөжэ, һүүлшынгээ замда бусалтагүйгөөр абажа ошохоёо мэдэржэ һуугаа хэн. Дүрбэн ханатай хуурсаг соо энэ энэрхы үнжэгэн сэдхэлынь, гаталһан бүхы наһанайнь намтар хаагдаад, наран, һалхинһаа, дэлхэйн дэлгэр заншалһаа холодошохо. Хэзээб даа, удаан сагай үнгэрөөгүй байхада, Сэсэгхэниинь һургуулиин шаби болонхой, ухаа һайсар оронхой, үбгэн абам мүнхэ бэшэ, сагайнгаа тулахада орхижо ошоо гэжэ ойлгонхой, хүүр дээрэнь ерэжэ, сэсэг табиха байха. Тиигэхэдэ хүбшэ гаража, һүүлшынхээ намдаа пааданха түүжэ, һамар асаржа үгөө хэн даа, үлбэр үбшэншье һаа, бээ хайрлангүй, минингээ һанаае дүүргэхээ оролдоо хэн гэжэ бодохо ха юм.

Иимэ бодолһоо үбгэнэй досоо сүлөө ороходол гэбэ. Буурал толгойгоо эльбээд, Сэсэгхэнээ дахин үндөөд, унтаридаа орохоёо байтарнь, докторые дахуулһан бэринь орожо, нүдээ ехэ болгобо.

— Үү-е, абамнай үндыгөөл, харыт,— гэжэ гайхалаа барингүй баясаба.

Бухаади энеэбхилбэ. Гансал Дагба бодолгодо абтанги, уруу дуруушаг ойронь һуугаа хэн.

Үбгэнэй нүдэнэй гэрэл оронхой, хоолойнь шанга болонхой байхада, доктор басаган хүжюутэйгээр ээм дээрэнь гараа табяад:

— Үглөөдэр бүри дээрэ болохо байхабди,— гэбэ.

— һайн даа, басагам. Болонгүй яахамниб. Үбшөнтэнтэй иигэжэ носолдожо, эмшэлжэ, туһа үзүүлжэ ябахадаа, хожом буянгынь абахаш даа.

— Ажалнай ха юм даа, үбгөө. Эдэгэхэдэнь адли эдэгэһэн, үбшэлхэдэнь үбшэлһэн шэнги болошоод ябахаш,— гээд худалынь барижа, сээжыень цагнаба.

— Минин Сэсэгхэмни томо болоходоо, эмшэнэй һургуулида ошоходоо гэгшэ. Юрэдөө, багаханһаа куклынгаа зүрхэ цагнаха, бү үбдэ даа, эм уулгаад, эдэгээхэб шамаяа гэгшэ. Зүгнэдэг лэ юм ааб даа, хөөрхы. Минии басаган

бэрхэ нураха, эмшэн болохол байха даа...

— Болохо-о, болонгүй яахань нэм,—гээд эмшэ басаган унтаж хэвтэһэн Сэсэгхэн тээшэ хараад абана.— Саанаһаа шолмохон даа. Тиихэдэ би хүгшэршэнхэй, Сэсэгхэндээ ажалаа тушаажа үгэхэб. нургуулида орог даа. Би больницадаа асаржа, эртээнһээ харгыень олгожо байхаб.

— Басагамни, ехэл найнши даа. Тиигээрэйл даа,— гээд үбгэжөөл урматайгаар үгэлбэ.— Би найданаб.

— Битнай хэлэһэнээ хүсэлдүүлхэээ оролдодог гээшэб. Этигээрэйт.

— Этигэнгүй яахабиб. Бэээрээш үзэхэ хуби золгүй һаам, үхибүүдни шагнажа. Нууна ха юм,— гээд бэри хүбүүн хоёр тээшээ нюдэнэйнгөө шэгшэгээр хараад абаба.

— Тиймэ даа,— гээд хүбүүниинь зүбшөөжэ, толгойгоо дохибо.

— Ши, басагамни, намай һахижа, сагаа бү гээ. Бараг болоно аабзаб. Харижа амара даа.

— Зай,— гэжэ Дугармаа зүбшөөбэ.— Үглөөгүүр ерэхэдэм, бүри найн болоод байгаарайт.

Докторой ошоһон хойно абынгаа барагтай болоһондо бэри, хүбүүниинь сэдхэлээ хананги, унтарияа түхээрбэ. Забьяатай халуун сай, шүлэ, алирһанай шүүһэ уха. Эм домьнь ойронь асаржа, стул дээрэ табиба.

— Аба, халта хэбтээд абахамнай даа. Бодохобди,— гээд хүбүүниинь часыгаа хараад, гарһаа абаншьегүй, орондоо хэбтэбэ.

— Орой болоо гүбэ. Унтагты. Бишье амархам,— гэбэ эсэгэнь.

Гэр соо ан бунхан болошобо. Үглөөнһөө хүл дээрээ байһан хоёрын хэбтэһээр лэ унташаба хэбэртэй. Газаашье абяагүй. Үнээ өөдэ сэхэ хараад хэбтэһэн үбгэнэй досоо дуулим тэнюун, үбшэлһэн үбшэнииньсье ходоржо һалаһаншаг, бэень хүнгэршэһэндэл үзэгдэбэ. Муу юумэнь юуб гэхэдэ, гансал шэнээниинь үгы, нойрынньсье сэлмэнги. Нэргэшөөд сээжэ һонор хэбтэхэдээ, үбгэн хэзээдэшье үнгэрһэн ажабайдал тухайгаа бодожо, ажабайдал соо

үзэхэн хараһан юумэнэйнгээ тоолошогүйе, тэнэг залуушье ябаһанаа гайхадаг һэн. Илангаяа ой тайгада агнахадаа, үдэр үдэрөөрнь ажабайдалаа ханажа үзэдэг байгаа.

Мүнөөшье ажабайдалайнь шухала ушарал үзэгдэлнүүд хүрдэ эрьюулһэндэл эрьелдэн, аржыса харагдан байгаа һэн. Эртүүр эхэ эсэгээ алдажа, хүнэй шарай шарайшалжа, үншэржэ зобоһоноо, инаг хайрата нүхэрөө олоод, баянай хүбүүндэ бүдүүлиг муухайгаар буляалгажа халаһанаа, шэнэ хуулиин хэргэжэ эхилхэдэ, партизан болоходоо Чимидмагаа бусаажа, сэдхэлээ амарһанаа, хамтын ажахые тогтоолсоһоноо, колхозоо хүгжөөхын түлөө оролдоһоноо, дайнда ябажа, хоёр удаа шархатаһанаа — эдэ бүгэдэээ бултыень шөбшээд үзэхэдэнь, бодото тэмсэл, юрэдөө, ханаа амар байһан саг ханагдабагүй.

Наһанайнь баяр, үйдхар болоһон үдэрнүүд ороһон хурын уһандал сэдхэлдэнь тунажа, олон ондоо хүбшэргэйнүүдые татажархёо. Алинайшье худал барижа шагнаархахадань, онсо өөр өөрын аялга дэлбэлэн байдаг. Мүнөө ямар нэгэн зобоһон зоболоноо бэшэ, наһанайнгаа һүүлшын гэрэлтэ баярые хэргэжэ, Сэсэгхэн тээшээ харасая абаашаба.

Нарата дэлхэй хараһан зургаан жэлынь өөрын ньюдэн дээрэ үнгэрөө. Үлгыдэ хэбтээд, падагархан хургаяа амандаа хэжэ байжа энеэдэг болохоһоонь танил ха юм. Мүлхидэг байхаһаа үбгэн абаһаа ондоо хүндэ ошожо үгэдэггүй, саашань түлхээд, хүзүүень шангаар тэбэришэхэ. Хүлдэ ороходонь, хоюулаа хүтэрэлдөөд, айл зайдаг, заримдаа аршаан хүрэтэр ябашадагшье болоо һэн. Энэ зургаа хүрэтэрөө хүгшэн абынгаа һургуули хуу гараа. Долонгир, ехэ хүндэл томоотойгоор дуугархые, аяг абари гаргахые Сэсэгхэнийнь оролдодог. Тиигээд ханаа заяанда ороогүй юумэ дуугаржа байха. Нёдондо шунгуулжа һургахаяа уһанай эрье абаашаба. Үнгэ бүриин сэсэгүүд дээгүүр эрээхэн далитай эрбээхэйнүүд элилдэнэ. Сэсэгхэн хэды намнабашье, барижа ядалдаба. Сэсэг дээрэ һууһан эрбээхэйдэ дүтэлөөд, доошоо сомсойжо, хүдэлхэээ

болишобо.

Үбгэжөөл ашынгаа араһаа дүтэлөөд, дуугархыень шагнаба.

— Эрбээхэй найхан, энэ сэсэгтэ адлихан, далитай, дуутай шуутай,— гэжэ байжа тэрэнь хэлэнэ.

— Дуутай, шуутай юм аал? — гэжэ үбгэн абань асууба.

— Тиимэ. Ниидэхэдээ һэр-һэр гэдэг,— гэбэ Сэсэгхэн.— Хүгшэн аба, эрбээхэй яагаа энэ сэсэгтэ адли юм. Сэсэгһээ гарадаг гү?

Хорхойһоо гарадаг гээ һаань, ашань яашье үнэншэхэгүйл даа. Ехэ болоходоо, ойлгохо, үзэхэ. Найхан һанаан соонь байхые оролдобо.

— Тиимэ даа, муха.

— Иимэ гоё хадаа сэсэгһээ гарана,— гэнэ Сэсэгхэн.

Уһанай эрье ошоод, жараахайнуудые хараад, шулуу абажа шэдэхэдэнь, иишэ тишээ исалшана. Удаан хаража хаража:

— Юундэ нюдээ анидаггүй юм? — гэжэ асууба.

— Загаһан бүхэн нюдээ анидаггүй юм.

— Унтахадаашье гү?

— Аһа-а,— гэжэ зүбшөөбэшье, өөрөө энэ нюусыень тайлбарилхые мүнөө хүрэтэр бодоогүйдөө шаналба.

— Амилна ха гү? Юундэ аманһаань хөөһэн гаранагүйб?

— Амилна даа. Амилагүй һаа, үхэшэнэ аабза. Жабжаараа амилдаг юм. Загаһан гээшэ шуһагүй, хүйтэн бээтэй гэжэ тоотой юм,— гэжэ мэдэхээ табина.

— Би загаһан болоод, уһан соо байжа шадаха гүб?

— Жабжагүй ха юмши. Шадахагүйш. Энэ мэтын асуудалнуудта тоо захагүй харюусаһан байха. Үбгэн абадаа юу хэһэнээ дуһалшье үлөөнгүй, хуу хөөрэдэг. Тээ мэндэ стол дээрэ табяатай томо түхэрээн гэрэлээ унагаажархёод, үхэрэйнгөө дал сэбэрлэжэ байһан үбгэн абадаа гүйжэ ерээд:

— Эжы, абадаа хараалгахам даа,— гээд уйлаганаа һэн.

Үбгэн абань ошожо, бутархайень үлөөнгүй хамажа

хаяһанайнгаа һүүлдэ:

— Магазин ошоё,— гэбэ.

Арбан үдэрэй урда тээ эгээл тиимэ гэрэл эхэнь магазинһаа асарһан байгаа. Зол буруулхадаа, булга худалдагдаһан байжа, ямар айлнуудай абаһые хурагшалжа, сэнгээрнь бусаажа абаа хэн.

Эхынгээ үдэшэ ажалһаа ерэхэдэнь, Сэсэгхэн столдоо һуугаад, гэрэлээ урдаа табижа, үһэээ һамнаад халабагүй. Эдээлэ гэхэдэньшье хүдэлбэгүй.

— Стулдаа няалдашоолши. Ерэ наашаа. Эдээнэй халуундань эдээд орхи.

— Мүнөөнһөө гэрэлдэ бэээ һайшаажа һурамхишаһан юумэн томо болоходоо яаха хаб,— гэбэ эсэгэнь.

— Мама, харал даа, энэ шинии гэрэл гү? — гээд Сэсэгхэн эрьелдүүлбэ.

— Юугээ хэлэнэш даа. Ондoo хэнэй байха юм,— гээд эхэнь гайхахадаа ерэжэ барижа үзэбэ.— Манайл даа энэш. Яба, ошожо эдээлэ.

— Бэшэ, хүгшэн аба бидэ хоёр абаабди,— гэбэ. Бухаади ушарыень бэри хүбүүн хоёртоо хөөрөжэ, Сэсэгхэниинь үнэн руунь хэлүүлжэ, зэмэээ балаалжа халаһандаа, сэдхэлээ амараа хэн. Юумэндэ сэхэ, һүбэлгэн, эрьелдүүлээд, урбалдуулаадшье табихада, намдаа адли гэжэ Бухаади мүнөөшье омогорхолтой байба. Багадаа өөрөөшье иимэрхүү хэн хаб гэжэ тухайлна. Түрэнэн эжынь намарай элдин сагта гараа хэнши гэдэг. Сэсэгхэниинь мүн лэ ногоонои түлэг хэнзэлээд, үбгэнэй тээлниг соогоо ута болоһон бүшэмэг юумэ хоёрдохиёо сабшажа байхада ерээ хэн. Аша басагатай болоһоноо дуулахадаа, гэртээ гүйжэ оробо.

— Хүгшэ-аан, дараанайнгаа архи гаргал даа, — гэбэ.

Чимидмаа хүгшэниинь:

— Үгы, яахаш гээшэб. Архи балгахааш болёо бэшэ хэн гүш, мүн гэжэ мэгдэбэ.

— Аша басагатай болообди. Угаахам. Хэнһээ дутаа һэмбиб!

— Ай даа, бэримнай хүнгэрөө бы. Яагаа найн юм. Хэн хэлээб?

— Почтальон намган мүнөө дуулгаад ошобо.

Тиэхэдэ хүршэ Базараа нүхэр татажа дуудаа агша бэлэй.

— Иимэ тэнюун сэлмэг үдэр гэртэ бү нууя. Минии сабшажа байһан мүр дээрэ ошожо, яаралгүйхэн тамхяа татажа, хөөрэлдэжэ нууя, — гээд болоһон мяха, үгэрсэ, һонгино абаад, газаашаа гараа һэн.

Хэн гэжэ нэрэ үгэхэ тухай тиэхэдэ хоёр үбгэд хөөрэлдэһэн юм. Олохон нэрэ дурсаад, тааруу таатай бэшэдэнь орхино. Үбгэн хажуу тээшээ хараад, барижа байһан хундагаяа орхижо бодоод, хэнзэ ногоон соо оробо. Тэндэһээ шарахан сэсэг тээшэ зааж:

— Үүри, ута намар болоходо, сэсэг хоёрдохиео сэсэглэдэг ха юм даа. Тиимэ бээ? Иимэ элдин, тэниглэн сагта ашатай болобоб. Энэ намар шэнги дэлгэр баян, сэсэгтэл хоёр һаһатай, удаан жаргал, ута һаһатай байхынь түлөө Сэсэгхэн гэжэ нэрэ үгэбэл ямар бэ?

— Ёһоор таараха юм байна. Зүб. Сэсэгхэн гэжэ нэрлэ, мүнөө хэлээшэни мүргэлдэг, — гээд Базар духаряагаа һарбайжа нэшэлдүүлэе һэн. — Бидэнэрэй хагдархамнайшые дүтэлөө. Али энэ Сэсэг шэнги хоёрдохиео сэсэглэхэ зон гүбди, — гээд, үүриингээ нюур шэртэхэдэнь, тэрэнь мийэлзэн хүхибэ.

— Манайшые хоёрдохиео сэсэглээ үгы һаа, Сэсэгхэмни сэсэглэжэ ябаг лэ даа,— гээд хэнзэ сэсэгэй хажууда духаряагаа дуһаагаад шабхаруу үлөөнгүй ууба. Һүүлдэ сабшангүй, сэсэгхэниие тойрожо гараа һэн.

Үдэшэлэн тээ хүбүүнэйнгээ ерэхэдэ, үбгэжөөл амаа халанги, зугаатай, баяртай юумэн эхэтэйнь хуюулайнь тээлниг руу ошохыень уриба.

— Хэн гэжэ басагандаа нэрэ үгэхэшниб?— гэжэ зуурандаа хүбүүнһээ һураба.

— Жаргалмаа, Баярмаа, Туяана гэһэн гоё нэрэнүүдэй али нэгыень,— гэбэ Дагба.

— Энэ үдэр нэгэ удхатай, наһан соо мартагдашагүй байха ёһотой,— гээд хэнзэ сэсэг харуулжа, тайлбарилжа үгэбэ.— Сэсэгхэн! Энэл нэрэ үгэхэбди!

Нара хараһан үхибүүнэй дэгжэхэ, ургахань ягаашье түргэн гээшэб даа. Өөдөө хаража хэбтээд, зүүдэлнэ гээшэ ха, шомбогорхон уралаа хүдэлгэн, шубуунай далидал татагдаһан зурууд нидхээ татагануулна. Үбгэжөөл энхэрэлдэ абтажа, ошожо эрхэлүүлһэйб гэхэдээ, бодожо шадабагүй.

Хүлэйн үзүүр даараад, хүрэжэ эхилһэндэл болобо. Иигээдшые саг ерэбэ, үглөөнэй нара харахагүймни байна, тэрэншые дээрэ гээшэ ха, үхэнэн бээым газар гаргахадань, Сэсэгхэмни хаража, эльгэ зүрхээ хүмэрихгүй. Ухаанин хурсадажа, һонорһоо һонор болонхой. Энэ наһан соонь эсэхые мэдэнгүй, үдэр һүнигүй хүдэлһэн зүрхэниин аалидажа, сохидолоо доро оруулжа эхилбэ.

— Сэсэгхэмни, эгээн аруун найдални, би шиниингээ шуһан сооб. Тэрээхэн намарай хэнзэ сэсэгтэл сэсэглэжэ ябаарай,— гэжэ гүбэд гэбэ.

Байн байгараа нүдэндэн сахаригууд бии боложо, эрээлжэлһээр эрээлжэлээд, үбгэн мэдээ табиба.

Үүр сайхаһаа тишэ хүбүүниинь бодоод, эсэгэдээ ерэхэдэн, нүдэниинь хүдэлхээ болишоод, Сэсэгхэн тээшэ хараһан зандаа байгаа бэлэй.